

Daiva ŠABASEVIČIENĖ

KAS PARAŠĖ SHAKESPEARE'Ą LIETUVIŠKAI?

Saulius REPEČKA (g. 1973), įgijęs kompiuterių techniko specialybę, studijavo Vilniaus universitete baigė lietuvių filologiją, o 1998 m. gavo literatūros teorijos magistro diplomą. Pirmąją vertimo publikaciją paskelbęs 1996 metais, jis verčia poeziją ir trumpąją prozą, esė, skelbia originalią kūrybą ir kritikos straipsnius kultūrinėje spaudoje. Su teatrologe Daiva ŠABASEVIČIENE Saulius Repečka kalba apie Williama Shakespeare'o kūrinių vertimų specifiką ir jo paties išverstus veikalus „Troilas ir Kresida“ ir „Klaidų komedija“, kuriuos neseniai išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

WHO WROTE SHAKESPEARE IN LITHUANIAN?

Saulius REPEČKA (b. 1973) studied to be a computer technician, but later graduated from the Department of Lithuanian Philology at Vilnius University, and in 1998 he obtained an MA in the theory of literature. His first translation was published in 1996, and since then he has translated poetry and essays, and published original works of literature and critical reviews in the cultural press.

The theatrologist Daiva ŠABASEVIČIENĖ talks with Saulius Repečka about the problems in translating works by William Shakespeare into Lithuanian, and his own translations of Troilus and Cressida and The Comedy of Errors, recently published by the Lithuanian Writer's Union Publishers.

DAIVA ŠABASEVIČIENĖ. Pernai Rašytojų sąjungos leidykla išleido Jūsų išverstas Williama Shakespeare'o pjeses „Klaidų komedija“ bei „Troilas ir Kresida“. Tai didžiulė dovana visai Lietuvos teatro bendruomenei. Kokią vietą šis autorius užima kitų Jūsų išverstų ir verčiamų autorių kontekste?

SAULIUS REPEČKA. Senąja klasika domiuosi jau senokai. Jaunystėje, studijų metais, skaitydavau daug anglakalbių poetų, ne Shakespeare'o amžininkų, o daugiau vėlesnių. Tai būdavo romantikai – George'as Noelis Gordonas Byronas, Percy Bysshe Shelley, kalbant apie britus. Moderniosios klasikos vertimus pradėjau nuo Samuelio Becketto – galima sakyti, nuo teatro. Mane jis nepaprastai sudomino. Pagal kilmę jis yra airis, rašė ir prancūziškai, ir airiškai, bet vis tiek iš to paties regiono kilęs kaip ir Shakespeare'as – iš Jungtinės Karalystės. Taip kad mano vertėjo kelias prasidėjo nuo Becketto. Aš verčiau ne jo prozą, o būtent pjeses – vėlyvasias, ir ankstyvųjų viena kita buvo, ir kartu radijo pjeses, kurios

Saulius Repečka. Dalios LINKEVIČIŪTĖS nuotrauka

nepaprastai įspūdingos, paveikios. Jos buvo paskelbtos „Bookman“ leidyklos išleistame rinkinyje „Teatras“. Man truputį gaila, kad anksčiau tik į tas pagrindines Becketto pjeses buvo kreipiamas dėmesys – į „Belaukiant Godo“, „Paskutinę Krepo juostą“. O pradėjus domėtis Beckettu, tuo metu bendravome su vyresniosios kartos šekspyrologu Dovydu Judelevičiumi, legendine asmenybe, pirmiausia kalbėjome apie tai, ko trūksta, kas dar neišversta. Aš išverčiau tas pjeses, o besitęsiant dialogui prakalbome ne tik apie tai, kas iš Shakespeare'o dramaturgijos dar neišversta, bet ką perversti būtina. O tai yra akivaizdu – kai ką būtina naujai išversti. Antano Danieliaus vertimai – geri, taip pat ir Alfonso Nykos-Niliūno. Niekam abejonių nekyla dėl vertimų kokybės ar atitikimų originalams, bet Aleksio Churgino palikimas – kuo toliau, tuo labiau kelia abejonių. Ypač dėl atitikimo originalui. Manau, kad rusiška vertimo mokykla čia ir kiša koją. Jie labai laisvai verčia. O man norėtusi tikslumo verčiant Shakespeare'ą. Be abejo, dėl Churgino vertėjo talento niekas nesiginčija, bet dėl pačios mokyklos, dėl požiūrio kyla abejonių. Taip, visą laiką esi priverstas varijuoti, ypač versdamas Shakespeare'ą, kur yra labai griežta eilėdara, tai suprantama, kad „nueisi“ į šoną. Bet pernelyg toli nueiti negalima.

Kita vertus, pati kalba labai keičiasi. Tai, kas buvo Aleksio Churgino laikais, vienaip skambėjo, tai, kas yra šandien – kalba kartu su mumis modernėja. Nereikia manyti, kad Churginas ką nors blogai darė, tiesiog Shakespeare'ą reikėtų aktualizuoti kas keliasdešimt metų, kaip ir antikinę literatūrą. Aišku, tai yra didelė prabanga, kurią sau gali leisti tik didelės tautos. Mūsų tauta labai maža ir kuo toliau, tuo labiau mažėja, ir tai yra didelė tragedija. Neatsiranda, kas galėtų tai padaryti. Aišku, kad tai vyktų, kad būtų naujai šie dalykai apmąstyti, trūksta ir bendros valstybės politikos, nes šie vertimai nėra komerciniai dalykai. Turiu omeny ir finansavimo klausimus, nes leidyklos, pavyzdžiui, nesiims leisti iš naujo perverstų kad ir pačių garsiausių dramų. Tai – labiau kultūrinis darbas, kuris turėtų būti apmokamas stipendijų pavidalu ar panašiai.

Bet ir vertėjų trūkumas akivaizdus.

Jaunimas nebenori imtis panašių darbų, nes jie yra nepaprastai sudėtingi. Čia reikia sėdėti ir žilti prie tų tekstų, kol atrandi reikiamas „spalvas“. O jaunesni to nenori daryti. Yra ir kartų kaita. Beviltiškai manau, kad neatsiras jaunesnių vertėjų. Gal jiems to nereikia, gal jau neberekės apskritai. Dabar susidaro toks pojūtis, kad apskritai jaunimas nors kiek sudėtingesnio vertimo imasi nenoriai. Atsisakoma darbo, kuris reikalauja meninio pajautimo. Jaunesniojoje kartoje atsitiko lyg kūrybinis užblokavimas. Jie galbūt daugiau mėgdžioja, jie siekia tam tikro *performanso*, kad tas *kažkas* iš karto „ateitų“ – įvertinimas, pripažinimas ar dar kas. Užsidarius dirbti, domėtis, nagrinėti – nepriimtina.

O kas buvo Jūsų mokytojai?

Teko mokytis pas Antaną Danielių, taip pat Lionginą Pažūšį, kuris yra parašęs knygą „Kalba ir vertimas“. Tas mano supratimas apie vertimą yra šiek tiek kitoks negu rusiškos

mokyklos. Aš suprantu tuos, kurie siekia, kad tekstas skambėtų sklandžiai, gražiai, dainingai, bet jeigu pats autorius rašė kitaip, aš neturiu teisės taisyti jo, nes kartais autoriaus tekstas „eina“ kaip per žvyrą. Tokio teksto negali padaryti dainingo, nes tuomet nusižengsi vertimo etikai. O rusiška mokykla nepaiso šito. Dėl to Shakespeare'o sonetai iš dalies skamba dainingai.

O Vytauto Bložės „Venecijos pirklio“ vertimas?

Tiesą sakant, tokio masto vertėjai kaip Bložė, Juškaitis – jie negali būti vertėjais. Nors tai paradoksaliai skamba, už šiuos žodžius galiu susilaukti ir kritikos, bet kai yra tokio lygio poetas, jis tiesiog tekstą patraukia link savęs, jis daugiau savęs atskleidžia negu verčiamo autoriaus. Verčiant kitą poetą, tavęs neturi *čia* likti, tau reikia iš esmės pasitraukti. Tu turi būti tarpininku. Pavyzdžiui, Nyka-Niliūnas yra kitos kultūros atstovas. Mūsų poetus yra suformavusi visai kita tradicija, jie įsivaizduoja, kad jų saviraiška – svarbiausias dalykas, jų asmenybės perteikimas, sintaksės laužymai ir visa kita. Ir kai jie ima versti, tame vertime randi daugiau Bložės arba Juškaičio. Aš tokiais vertimais nelabai tikiu.

Pasaulyje jau seniai ginčijamasi dėl Williamo Shakespeare'o pavardės ir kilmės. Gal taip atsitiko dėl to, kad pirmieji biografai duomenis apie jį pradėjo rinkti tik praėjus vos ne šimtui metų po mirties? Paskutinės hipotezės, kad jis – italias, sicilietis Michelangelo Florio Crollalanza. Mesinoje net ketinama statyti paminklą šiam didžiajam dramaturgui. Jis rašė apie augalus, žinomus tik Italijoje (pavyzdžiui, sikomorai – vaismedžiai, kurių mediena labai kieta, senovės Egipte iš jos buvo daromi mumijų karstai), puikiai išmanė Romos istoriją (pavyzdžiui, kad trisdešimt šeštais metais prieš Kristų Romos imperatorius Pompėjus viešėjo Mesinoje), subtilias detales (kadaise Florencijoje prie Arno upės buvęs uostas). Net penkiolikoje pjesių iš trisdešimt devynių veiksmo vieta – Italija. Ką Jūs manote apie įvairias hipotezes?

Įvairios hipotezės atsiranda nuolat. Tai natūralu. Kai tokio masto asmenybė, tai apie ją nuolat sukasi visokių paslapčių. Tai galėčiau labiau pakomentuoti iš vertimo pusės. Įvairias hipotezes kartais suseku, bet į jas per daug nekreipiu dėmesio.

Jaučiu didelį skirtumą tarp tų pjesių, kurias išverčiau – „Klaidų komedijos“ ir „Troilo ir Kresidos“ – „ankstyvosios“ ir „vėlyvosios“ pjesių; retsykais jaučiasi lyg ne to paties žmogaus rašytos. Netgi ir „Klaidų komedijoje“ yra tokių epizodų, kuomet atrodo, kad yra kažkieno kito pridurtas vienas ar kitas gabalas. Versdamas aš tai pajutau. Aišku, čia priešasčių gali būti daug ir įvairių. Kad skiriasi ankstyvosios nuo vėlyvųjų – natūralu. Bet pati mąstymo struktūra, kaip visa tai pateikiama – kartais man sukeldavo abejonių. Nesu mistikos ar konspiracijos mėgėjas, manau, kad Shakespeare'as egzistavo kaip Shakespeare'as, bet verčiant kartais abejonės iškildavo.

Kai dirbau prie Jameso Joyce'o romano „Ulisas“ vertimo, susidūriau su panašiu dalyku – aštuoniolika skyrių, ir kai kurie jų skiriasi taip, jog sunku patikėti, kad tai rašė tas pats

žmogus. Tai yra didelė talento jėga. Sunku patikėti, jog tas pats autorius gali taip atsakyti savo stilistikos, savo asmenybės, kad kitaip visa tai papasakotų. Čia yra tiesa, Joyce'as tai sugebėjo daryti. Shakespeare'o atveju atsiranda kitas klausimas: kalbinės struktūros ir situacijų pasakojimai. Tai, ko negali tikėtis iš to paties autoriaus. Gal yra toksai vertėjų intuícijos lygmuo, kuris leisdavo pagalvoti, ar tai to paties žmogaus rašyta. Verčiant toks dalykas buvo.

Aš gal labiau ne tą teoriją pripažinčiau, ne kas tas Shakespeare'as buvo, o kas buvo tie samdomi žmonės. Yra tokia hipotezė, kad ne vienas žmogus rašė Shakespeare'o pavarde. Gal jis kokius nors pameistrius turėjo, kaip ir koks Michelangelo ar Benvenuto Cellini. Jų darbų kartais neatiskiria nuo pameistrių, kurių vardų niekas ir neatsimena, ypač Cellini atveju.

Tai yra mano hipotezė.

Kuo vis dėlto Jums asmeniškai brangus Shakespeare'as?

Iš pradžių, kai susidūriau su juo, buvo apmaudu, kad tokio lygio dramaturgo yra dar neišverstų pjesių, ir buvo matyti akivaizdžiai, kad nelabai kas ir imsis. O pats Shakespeare'as man įdomus kaip ir kiti to laiko poetai. Jis nėra kažkuo labai išskirtinis, bent jau man. Yra ir Baroko dramaturgų, kurie man patinka. Shakespeare'as, aišku, tarp jų yra garsiausias, didžiausias, norėtusi, kad jis būtų statomas.

Kas būdinga Shakespeare'o kalbai?

Jis mėgsta žodžių žaismus. Sakykim, kartais, nežinodamas konteksto, o su juo tu bet koku atveju versdamas turi susipažinti, ir netgi asmeninio gyvenimo tam tikrų detalių, tu turi sustoti ir pasigilinti, išsiskaityti. Aišku, dažnai padeda komentarai. Kalbu daugiau apie vertimo techniką, bet ji šiek tiek susijusi ir su autoriaus „netikėtumais“. Kadangi anglų kalbos žodžiai yra trumpesni ir į juos, į tą sakinį sintaksiškai galima sudėti daug, ir kai esi apribotas tų jambų ir turi perpasakoti tam tikrą situaciją, kartais norom nenorom turi perkurti situaciją. Nes kitaip norom nenorom turi „imti“ kažką nuo savęs, turi išmąstyti. Shakespeare'as verčia tave patį įsijungti į kūrybinį procesą. Tas vertimas išsina ne tiek perteikimas to, ką jis pasakė: atitinkamai reikia perkurti kai kurias situacijas, ką jisai pasakė, nes kitaip neišsisuksi. Ypač kai yra griežta eilėdara. Tuomet tenka tam tikrus epizodus perkelti į kitas vietas ir panašiai.

Verčiant šias dvi pjeses, truputėlį nustebino Shakespeare'o požiūris, kuris man priminė šiuolaikinio žmogaus požiūrį. Ypač pjesėje „Troilas ir Kresida“ kalbama apie tokius dalykus, kurie savo pasaulėjauta primena postmodernios pasaulėjautos žmogų, savo kalboje valdantį humorą, ir kartais tokį paslėptą, kuris yra lyg vadinamoji postpatirtis, – kai tu žiūri į veidrodį, atsispindi kitame veidrodyje, o tas veidrodis – dar kitame veidrodyje... Per veidrodžių prizmę Shakespeare'as vertina, sakykim, seksualumą, kalba apie sutuoktinių neištikimybę. Tuomet pasijunta ganėtinai postmoderni autoriaus pasaulėjauta. Tuo laiku egzistavo analogai, kuomet genialūs žmonės buvo gerokai aplenkę savo laiką. Supranti,

kad Shakespeare'as buvo vienas iš jų. Kalbant mistinių teorijų terminais – tai žmogus iš ateities. Jis savo mąstymu aplenkė savo laiką. Kai kuriose vietose tai atsiskleidžia. Ir galbūt ne tiek tose tragedijose, kuriose trykšta talento jėga, nes jos yra kaip sielos pažinimas. Aš kalbu apie kitą dalyką – mąstymo struktūrą, kuri nėra būdinga to laikmečio žmogui, jo mąstysenai, kaip kad pajunti kartais mąstant pjesėje „Troilas ir Kresida“.

Pjesę „Troilas ir Kresida“ galima priskirti trims skirtingiems žanrams. Tai istorinė kronika, meilės drama ir kartu tragedija. Kas nulemia vienos ar kitos temos intensyvumą ir kaip tai veikė Jūsų vertimą?

Tai sudėtinga pjesė. Aš net nežinau, kaip ją pavadinti. Šekspyrologai ją įvardina kaip tragikomediją, nes yra ne vien istorinės dramos, bet ir komedijos elementų. Sakykim, tie registrai greitai keičiami. Versti buvo ganėtinai sunku. Jeigu „Klaidų komedijoje“ tu užsiduodi komedijos toną, tai tuo tonu ir verti, „įsivažiuoji“, ir tuomet tau pačiam lengviau. O „Troile ir Kresidoje“ ir vienokių, ir kitokių elementų yra. Joje greitai persijungia registrai: jau vienas herojus pradeda kalbėti aukštomis natomis, tik staiga, įsijungus kitam herojui, supranti, kad tai yra komedija. Tuomet pradedi galvoti, kaip čia išversti tą dalyką, nes tragedijai reiktų rinkti atitinkamą stilistiką, turi atsirasti ir tam tikras patosas ar dar kažkas. Tie registrai perjunginėjimai leidžia suprasti, kad autorius tave lyg ir už nosies vedžiotų. Tuomet renkiesi tarpinį variantą. Na, buvo keistas pojūtis, kuomet negalėjau nė vienam žanrui atsiduoti. Shakespeare'as stato ir pats sudaužo, nors supranti, kad situacija yra pakankamai rimta. Autorius siekia, kad žiūrovas paklystų. „Troilas ir Kresida“ palieka neatsakytus klausimus. Būtent dėl to man ir susisieja su posmodernaus, žmogaus iš ateities pasaulėjauta. Toks jausmas, kad šis žmogus, kurdamas tą pjesę, žaidžia ir su savimi, ir su žiūrovu, tos pjesės skaitytoju, pabrėždamas tos pjesės, viso to, ką jisai pasakoja, reliatyvumą. Pats tekstas tampa metatekstu – pačiame tekste yra ne tik tekstas, bet ir tekstas, pasakojantis apie tekstą. Metatekstas kaip metaliteratūrinis lygmuo, kuris yra virš. Tai reiškia, kad jis pats sąmoningai ir ne tik tekstu, bet ir pasirinkta pozicija vedžioja mus už nosies – tam, kad mes suprastume, jog yra įvestas kitos pasaulėjautos matmuo. Pjesė paslaptina, mes jos dar nesame perpratę. Man kartais susidaro toks įspūdis, kad virš tos pjesės yra kažkokia vedžiojanti ranka, aukščiau „stovinti“, kuri yra to genijaus. Reiktų visa tai rimtai išsinagrinėti.

Iš trisdešimt devynių pjesių į lietuvių kalbą išversta ir išleista dvidešimt viena (žr. p. 7–8). Kodėl šiandien, kai anglų kalba galutinai užvaldė Lietuvą, neatsiranda vertėjų, sugebančių versti Shakespeare'ą? Pastaruoju metu Jūs su Tautvyda Marcinkevičiūte ryškiausiai asmenybės. Ar tai lėmė sudėtingi Shakespeare'o tekstai, ar tiesiog mūsų neišsilavinimas?

Manau, kad išsilavinusių žmonių tikrai yra. Tiesiog niekas nebenori dirbti taip, kaip dirbo ankstesnės kartos. Aš save jau taip pat priskiriu prie senesnės kartos. Reikia įdėti

labai daug darbo, o rezultato iš karto nėra, kaip kad būna, pavyzdžiui, su poetais („parašiau eilėraštį, jį perskaičiau, man paplojo“). Tarp jaunesnių yra labai daug talentingų žmonių, bet jie nenori dirbti taip, kaip dirbome mes. Jie kitaip viską įsivaizduoja. Viskas yra paprasčiau, lengviau pasiekama. Lygiai tą patį pastebime ir su redaktorais: jaunų redaktorių tiesiog nėra. Nėra tokių, kurie tiesiogiai dirbtų su autoriais. Su žodžio kultūra tarp jaunimo yra didelė tragedija. Aš nekalbu apie poetus, nes poezija yra trumpas žanras ir lengvai gaunama atgalinė reakcija. O kai yra vertėjas arba redaktorius, nėra tokios atgalinės reakcijos, reikia įdėti daug darbo.

Ką manote apie Shakespeare'o pjesių pastatymus Lietuvoje ir užsienyje?

Kiek teko matyti ir prisimenant spektaklius, matytus dar Anglijoje, aišku, didžiulius įspūdžius darė Eimunto Nekrošiaus pastatymai, vėliau – Koršunovo. Bet labiausiai įsiminė Nekrošiaus ir jo spektakliuose vaidinantys aktoriai. Pavyzdžiui, Kosto Smorigino Makbetas. Ypač įspūdingas vaizdas su krentančiais akmenimis, – tu junti tą sunkumą net ant širdies. Kaip sunku... Akmenys iš dviejų metrų aukščio... Arba kokia įspūdinga žaismė su šviesomis, kuomet į galingo prožektoriaus lauką papuola ir žiūrovas. Ir tu priverstas dalyvauti spektaklyje, nes ir tu pakviestas į jų žaidimą. Užsienyje, aišku, reikia aktyviai sekti, kad galėtum matyti evoliuciją ir visa kita. Aišku, yra labai tradicinių pastatymų, ir yra modernių, – visko nenuėsi ir nepamatysi.

Lauksime Jūsų naujų Shakespeare'o vertimų!

**Saulių REPEČKĄ kalbino
Daiva ŠABASEVIČIENĖ**

WILLIAMO SHAKESPEARE'O SCENOS VEIKALAI LIETUVIŠKAI:

Hamletas. Danijos karalaitis: penkių veiksmų tragedija (vertė Kazimieras Samajauskas). – Kaunas, 1909.

Hamletas (vertė Aleksys Churginas). – Kaunas, 1946.

Hamletas Danijos princas (vertė Alfonsas Tyruolis). – Chicago, 1964.

Hamletas. Danijos princas (vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas). – Vilnius, 1995.

Macbeth: tragedija penkiuose aktuose (vertė Kleofas Jurgelionis). – Chicago (III.), 1915.

Makbetas (vertė Aleksys Churginas). – Kaunas, 1947.

Otelas: 5 veiksmų tragedija (vertė Marė Karužaitė). – Kaunas, 1924.

Otelo: Venecijos mauras: 5 veiksmų tragedija: su V. Šeksypro biografija 300 m. sukaktuvėms paminėti (vertė Jurgis Kutra). – Šiauliai, 1924.

Otelas (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1949.

(Žiemos pasaka. Vertėjas nenurodytas. Režisierius – Borisas Dauguvietis. Valstybės teatras, premjera 1925-03-26)

Venecijos pirklys: 5 veiksmų dramos kūrinys (vertė Jugis Talmantas). – Kaunas, 1928.

Karalius Lyras: 5-v. tragedija (vertė Jurgis Talmantas). – Kaunas, 1936.

Karalius Lyras (vertė Aleksys Churginas). – Kaunas, 1948.

Karalius Lyras (vertė Antanas Danielius). – Vilnius, 1997.

Romeo ir Džuljeta (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1950.

Daug triukšmo dėl nieko (vertė Kazys Boruta). – Vilnius, 1952.

Ričardas III (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1954.

Audra (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1962.

Audra (vertė Tomas Venclova). – Vilnius, 2007.

Dvyliktoji naktis (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1962.

Antonijus ir Kleopatra (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1964.

Julius Cezaris (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1965.

Koriolanas (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1973.

Du veroniečiai (vertė Antanas Danielius). – Vilnius, 1983.

Tuščios meilės pastangos (vertė Antanas Danielius). – Vilnius, 1983.

Ričardas II (vertė Antanas Danielius). – Vilnius, 1994.

Timonas Atėnietis (vertė Antanas Danielius). – Vilnius, 1997.

Vasarvidžio nakties sapnas (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1962.

Vasarvidžio nakties sapnas (vertė Antanas Miškinis). – Vilnius, 2007.

Vindzoro šmaikštuolės (vertė Aleksys Churginas). – Vilnius, 1962.

Užsispyrėlės sutramdymas (vertė Tautvyda Marcinkevičiūtė). – Vilnius, 2011.

Klaidų komedija (vertė Saulius Repečka). – Vilnius, 2016.

Troilas ir Kresida (vertė Saulius Repečka). – Vilnius, 2016.

William Shakespeare. Klaidų komedija. Troilas ir Kresida. Iš anglų kalbos vertė Saulius Repečka. – Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 2016. Viršelio dailininkė – Deimantė RYBAKOVIENĖ

